

פרשת ויחי

קיווי שבט דן

שמשון יחיד בהנהגתו

בפרשת וישב פוטיפר מכניס את יוסף לבית הסוהר, נאמר עליו (בראשית לט, כג) "אין שר בית הסוהר ראה את כל מאומה בידו באשר ה' אתו ואשר הוא עשה ה' מצליח", וכאן ולאורך כל גדולת יוסף, כל זמן ההכנה לגאולת עם ישראל עד ברכת יעקב לדן (בראשית מט, טז-יח) בה נזכר "לישועתך קויתי השם", לא נזכר שם הוי"ה. בשתי פרשיות וחצי ברציפות לא נזכר שם הוי"ה, הלא דבר הוא!

נקדים. יעקב מברך את השבטים כל אחד לפי כוחותיו וטבעו, נלמד את ברכת של שבט דן. "דן ידין עמו (ינקום נקמת עמו מפלשתים, כמו (דברים לב, לו) "כי ידין ה' עמו" - רש"י) כאחד שבטי ישראל (כל ישראל יהיו כאחד עמו ואת כולם ידין, ועל שמשון נבא נבואה זו - רש"י). יהי דן נחש עלי דרך שפיפן עלי ארח הנשך עקבי סוס ויפל רכבו אחרו. לישועתך קויתי השם" (נתנבא שינקרו פלשתים את עיניו, וסופו לומר (שופטים טז, כח) "זכרני נא וחזקני נא אך הפעם" - רש"י). יש להבין, יעקב אבינו מברך ומגדיר את מהות שבט דן, לדורי דורות, מדוע כל ברכתו סובבת על נקמת שמשון בפלישתים?

מכל שבט היה שופט ששפט את ישראל בתקופת השופטים, גם משבט דן היה שופט, שמשון. אולם הנהגתו שונה לחלוטין משאר השופטים שהיו לפניו או אחריו. שמשון לא כינס את העם למלחמה, לא נתן הוראות. שמשון נלחם לבדו עם פלישתים, תגובתם הייתה נקמה כנגדו, והוא השיב להם. הייתה זו הנהגת יחיד שפעל לבדו למען עם ישראל. מביא המדרש (מדרש הגדול בראשית מט, יז), "יהי דן נחש עלי דרך". כל החיות מהלכות זוגות וזוגות נחש מהלך יחידי כך שמשון... "כתוב אחד (שופטים טו, כ) אומר "וישפט את ישראל עשרים שנה" וכתוב אחד (שופטים טז, לא) אומר "והוא שפט את ישראל עשרים שנה". אמר רב אחא מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו עשרים שנה אחר מותו כדרך שהיו יראים ממנו עשרים שנה בחייו".

עליו מביא המדרש (בראשית רבה צח, יד) "מה כתיב בתריה "קויתי השם", לפי שהיה יעקב אבינו רואה אותו וסובר בו שגאולה מגעת בימיו, כיון שראה שמת מיד אמר "לישועתך קויתי השם". המבואר, שמשון היה ראוי להיות הגואל, וכיון שהדור לא היה ראוי, לא הגיעה הגאולה השלימה בימיו.

מהות שבט דן

מבאר רבי משה שפירא (דבר שפר בראשית, עמוד 405):

ענין ברכות יעקב אבינו לשבטים קודם שנאסף אל אבותיו הוא גילוי הכוחות המיוחדים שיש לכל שבט ושבט, וכל שבט נותן לעם ישראל את המיוחד שלו. והנה בברכה על שבט דן כתוב (בראשית מט טז-יח) "דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל. יהי דן נחש עלי דרך שפיפן עלי ארח הנשך עקבי סוס ויפל רכבו אחרו. לישועתך קויתי השם". ופירש רש"י: "לישועתך קויתי ה' - נתנבא שינקרו פלשתים את עיניו, וסופו לומר (שופטים טז, כח) "זכרני נא וחזקני נא אך הפעם". ובמדרש (בראשית רבה צח, יד) כתוב: "לפי שהיה יעקב אבינו רואה אותו (את שמשון) וסובר בו שהוא מלך המשיח... כיון שראה שמת, מיד אמר "לישועתך קויתי השם". כלומר אם גם שמשון מת הרי שצריך לקוות לישועה. יוצא אם כן ש"לישועתך קויתי השם" זו תפילה שיעקב

התפלל בתוך ענין הברכה על שבט דן, ואולם זה תמוה במה זה משתייך לברכה של השבט, והלוא התפילה נובעת מהכישלון של השבט, ויעקב מכוון את תקוותו לישועה מבורא העולם, אז היאך זה נהיה כחלק מברכת השבט? אלא כפי הנראה אכן זאת ברכה לשבטו של דן, ואותו ענין שנקרא "לישועתך קויתי השם" קשור למיוחד שיש לשבט דן. שבט דן בעצמו נושא בתוכו את הציפייה לישועה גם במקום שהדברים נראים לאחרי ייאוש. ננסה לבאר את הענין.

כתוב בטור בהלכות ראש חודש (אורח חיים, תיז) ש"ב חודשים הם כנגד הי"ב שבטים, וזה לשונו: "לפי שהמועדים נתקנו כנגד אבות ... וי"ב ראשי חדשי השנה שגם הם נקראים מועדים כנגד י"ב שבטים". ולפי הכרעת רבותינו האריז"ל והגר"א (בפירוש על ספר יצירה), אופן החלוקה אינו לפי סדר התולדה אלא לפי סדר הדגלים שכלל ישראל הלכו במדבר, ולפי סדר ההקרבה בקרבנות הנשיאים. דגל מחנה יהודה (במזרח בו השמש זורחת) הוא הדגל הראשון ועליו יששכר וזבולון (כוח התורה), כנגד ניסן אייר וסיון. דגל מחנה ראובן (בדרום בו השמש זורח) הוא הדגל השני ועליו שמעון וגד, כנגד תמוז אב אלול. דגל מחנה אפרים (במערב בו השמש שוקעת) הדגל השלישי ועליו מנשה ובנימין (שם מקום השראת השכינה), כנגד תשרי חשון כסלו. יוצא אם כן שדגל מחנה דן (השוכן בצפון, בצפון אין שמש. השמש מוצפת ממנו, שם אין השראת השכינה) האחרון הוא כנגד שלושת החודשים האחרונים של השנה. חודש טבת הוא כנגד שבטו של דן, חודש שבט כנגד אשר, ואדר כנגד נפתלי.

והנה בחודש טבת אנו מוצאים שלושה דברים קשים שאירעו בו, בח' בו תרגמו את התורה ליונית, בט' פטירת עזרא הסופר (בשולחן ערוך אורח חיים תקפ, ב) מביא, "בט' בו לא נודע איזו היא הצרה שאירע בו". מביא המשנה ברורה (סקי"ג) "ובסליחות שלנו איתא שמת עזרא הסופר", אולם יש אומרים שביום זה נולד אותו האיש, שבעבורו עם ישראל סבל לכל אורך שנות הגלות), בי' סמך מלך בבל את ירושלים והביאה במצור ובמצוק (זה לא סתם מצור. מאז גלינו לראשונה מארצנו לא שבנו אליה כמו בזמן בית המקדש הראשון, מאז אנו תחת שלטון זרים. זהו חורבן עולמי). ואנו אומרים בסליחות לעשרה בטבת (בסוף הסליחה הראשונה) "ירח טבת מאוד לקיתי בו ונשתנו עלי סדר נתיבו" ... זאת אומרת ששלושת הדברים הקשים שהיו בשמיני בתשיעי ובעשירי בטבת שמדברים עליהם בסליחה הזאת הם לא אסונות פרטיים אלא הם דברים השייכים לחודש. "ירח טבת מאד לקיתי בו" - משמע שיש כאן משהו לקוי ולא שלם עם החודש. מקור הדבר הוא בדברי חז"ל על מה שכתוב אצל משה רבינו כשנולד שאמו הצפינה אותו שלשה ירחים (שמות ב, ב) "ותצפנהו שלושה ירחים", ועל זה כתוב בחז"ל (זוהר ב, דף יב.) "אלין תלת ירחין, דדינא קשיא שריא בעלמא" - אלו שלושת חודשים שדין קשה שרוי בעולם - "ומאי נינהו, תמוז אב טבת" (אלו חודשים מוצפנים, אינם כוחנו, בהם קיימת השפעת עשו. בהם היה החורבן) ... אז ננסה להבין מה הלכות המיוחדת שבחודש הזה, ובאיזה אופן משתייך לזה שבט דן.

דן כוח העבודה זרה

והנה בתחילת מדרש במדבר (במדבר רבה ב, י) כתוב "...צפון משם החשך יוצא לעולם וכנגדן שבט דן למה שהוא החשיך העולם בעבודה זרה". כתוב כאן שדן נמצא בצפון משום שדן נושא בתוכו את החושך של עם ישראל, דהיינו את כל החלקים האפלים של עם ישראל. ובמדרש בסוף כי תשא (שמות רבה מ, ד) "אמר רבי חנינא בן פזי אין לך גדול משבט יהודה ואין לך ירוד משבט דן שהיה מן הלחינות, ומה כתיב בו (בראשית מו, כג) "ובני דן חוששים", אמר הקב"ה יבא ויזדווג לו שלא יהו מבזין אותו ושלא יהא אדם רוחו גסה עליו לפי שהגדול והקטן שוין לפני המקום בצלאל משל יהודה ואהליאב מדן והוא מזדווג לו. אמר רבי חנינא, הגדול והקטן שוים... המשכן בשני שבטים אלו נעשה וכן המקדש". גם המשכן וגם המקדש נעשו משני השבטים האלה יחד. אז כתוב כאן שאת שניהם יחד, את הגדול שאין גדול ממנו ואת הנמוך שאין נמוך ממנו היה צריך לצרף למעשה המשכן.

וכמבואר, הענין שדן הוא הירוד שבשבטים הוא מהטעם הכתוב אצל עמלק (דברים כה, יח), "אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלוקים", וכתוב בתרגום יונתן: "הינן גובריא משבטא דבית דן דהוה בידיהון פולחנא נוכראה והוה עננא פליט יתהון" (אלו גיבורים משבט של בית דן שהיה בידיהם עבודה זרה והיה הענן פולט אותם). ובבעל הטורים כתוב: "כל הנחשלים אחריך בגימטריא זה היה שבטו של דן".

ומפורש בספר שופטים (יח) שפסל מיכה נעשה אצל דן (מי הוא מיכה? מבאר רש"י (סנהדרין דף קא:)), "שנתנוהו בבנין במקום לבנה, כדמפרש באגדה, שאמרו לו משה להקב"ה: "אתה הרעות לעם הזה", שעכשיו אם אין להם לבנים משימין בניהם של ישראל בבנין, אמרו לו הקב"ה: קוצים הם מכלין, שגלוי לפני אילו הם חיים היו רשעים [גמורים], ואם תרצה, תנסה והוציא אחד מהן, הלך והוציא את מיכה".

מדוע נולדו ילדים אלו? מבאר האלשיך (שמות א, א) באופן נפלא, אברהם ושרה היו עקרים כדי ליצור מציאות חדשה המנותקת מהדורות שקדמו להם, ולכך יצחק ויעקב לא היו עקרים כיון שהם מהמציאות החדשה של הקדושה, אך האמהות כולם היו עקרות כדי שילדיהן לא יתייחסו אחרי הסבא תרח, והסבים בתואל ולבן, אך עם כל זאת טומאתם קיימת בזרעם, ולכך נולדו מאברהם ויצחק, ישמעאל ועשו שהם ינקו את שורש זרע הסבים.

"ועל כן יצא מיעקב כולו זרע אמת, כי כבר השתלשל ההשתלשלות, עם שלא יבצר עוד מעט, כי עדיין לא הטהרו לגמרי. והנה אין ספק כי בדור שלישי ליעקב, לא היה כוח בנפשותם לכבוש את חלק זוהמתן, עם שמעט היה, כאשר היה כוח באבות. על כן מה עשה הוא יתברך, הניחם כזהב בתוך כור, שמפריש הזהב לצד אחד והסיגים לצד אחר. והנה הכור הזה הוא מצרים, הנקרא כור הברזל, הלא הוא, כי שם תוקף החיצוניות המזוהמת... וכחיתוך כסף בתוך כור, כן אהבה שקרה למו, כי כאשר גברה כח חלאת הזוהמא, משכתם טומאת מצרים כסיגים בכור, והן המה היו המתים בימי חשך מצרים. ואשר גברה יד קדושתם, יצאו ממנה (ילקוט שמעוני רכז). ועל כן לא יצאו, כי אם אחד מחמשה, או מחמשים, או למאן דאמר מחמש מאות, או מחמשת אלפים (מכילתא בשלח פתיחתא), כי רובם קלטה טומאת מצרים".

ומיכה עצמו שהיה משבט דן נשא את פסלו עוד בקריעת ים סוף, כמו שכתוב בגמרא (סנהדרין דף קג:) "ועבר בים צרה והכה בים גלים" (זכריה י, יא) אמר רבי יוחנן זה פסלו של מיכה" (כשכתב משה את השם והשליכו על נילוס להעלות ארונו של יוסף, בא מיכה ונטלו בהחבא, והיינו דכתיב "ועבר בים צרה", כשהעביר הקב"ה לישראל עבר מיכה עמהם שבידו השם, לעשות העגל - רש"י). והעמידו אותו לא רחוק ממשכן שילה, וזה אחד מהדברים שהם בושט נוראה לכלל ישראל, זאת היתה חרפה. עשן המערכה של משכן שילה התערב בעשן של מה שהיו מקטרים ומזבחים לפסל מיכה... פסל מיכה הוא צרה צרורה ופצע פתוח בכלל ישראל. וכמו כן על הפסוק (דברים כט, יז): "פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם ה' אלוקיניו ללכת לעבד את אלהי הגוים ההם", דרשו חז"ל (מדרש תהילים קא, ב) "זה שבטו של דן"...

דן מייצג את החושך

יש שבט אחד שהוא המייצג בכלל ישראל את הכוח המושך כלפי מטה, ועניינו שהוא עובד עבודה זרה משורשו, מעצם ההתהוות של כלל ישראל. מעתה מה שמבדיל בעצם את שבט דן מכל עובדי עבודה זרה שבעולם הוא שבט דן, עם כל השפלות והפחיתות הוא עדיין בתוך הגבול, ונחשב חלק מכלל ישראל, מה שאין כן כל יתר עובדי עבודה זרה שהם מחוץ לגבול. הגמרא אומרת (בכורות דף נה.) "למה נקרא שמו ירדן שירוד מדן". הירדן הוא קו הגבול שיש בין ארץ הקודש לבין ארץ העמים, מה שנקרא (יהושע כב, יט) "ואך אם טמאה ארץ אחוזתכם", דהיינו הקו שמבדיל בין מה שנקרא פנימה למה שנקרא חוצה נקרא 'ירדן', על שם שירוד מדן. מבואר כאן שבט דן הוא השבט שממנו יוצא הקו המבדיל בין מה שבפנים למה שבחוץ. זה השבט הירוד, הנמוך ביותר והעקב של כלל ישראל שממנו והלאה זה כבר לא עם ישראל, זה גבול (דן הרגיש הנמוך ביותר, הלב אהרן מפרש את הפסוק בשופטים (יח, ח) "ויבואו אל אחיהם ויאמרו להם אחיהם מה אתם", שבט דן שאל אותם "מה אתם", מה אתם בעיני עצמכם. האם אתם בעיניכם כחגבים, או שאתם מחוזקים. ועל זה ענו להם "קומה ונעלה עליהם". אנחנו נעלה ראשונים", דן הרגיש ירוד שבשבטים, זהו חיסרון על האדם להרגיש את מעלותיו, מבאר ב"מעלות המידות" (סוף מעלת הענוה), "מי שמתגאה בלבו ושמח לבו עליו על מעשיו הטובים אשר קדם ועושה תמיד בכל יום, לא שיתגאה בעבורם על בני אדם, אלא שמתגאה בנפשו ושמח לבו עליו על שפקח לו הקל עיני ליבו והאיר עיניו שכלו לבחור בדרך החיים והטוב - דבר זה איננו מוזיק לענוה ולנמיכות ולשפלות הרוח כלל. אבל הדרך הזה מסקל מלפניו הגאות הרע, ומוסיף חיל ואומץ לילך בדרכי הקל. וכן מצינו ביהושפט ששמח בלבו וזחה לבו עליו מפני שהלך בדרכי ד'. שנאמר (דברי הימים-ב יז, ו) "ויגבה לבו בדרכי השם", ועל זה צו חכמים ואמרו (אבות ה, כ) "הוי עז כנמר, לעשות רצון אביך שבשמים". על כל אחד לעבוד כפי כוחותיו וניסיונותיו, אדם יכול לתבוע מהקב"ה, יש לי כוחות תן לי להשתמש בהם, הגמרא בכרכות (דף לא:) מביאה מה התפללה חנה, "אמרה לפניו: רבונו של עולם, כל מה שבראת באשה לא בראת דבר אחד לבטלה,

עינים לראות, ואזנים לשמוע, חוטם להריח, פה לדבר, ידיים לעשות בהם מלאכה, רגלים להלך בהן, דדים להניק בהן; דדים הללו שנתת על לבי למה, לא להניק בהן? תן לי בן ואניק בהן". האדם יכול לתבוע ולומר, יש לי כוחות רצוני להשתמש בהם, על האדם להכיר את מעלותיו, ואף לרצות למצותם).

המיוחד בשבט דן, לישועתך קויתי ה'

וצריך להבין ולתת טעם, מהי המעליותא והמיוחד בשבט דן, שעל אף פחיתותו הגדולה הוא מצטרף להיות חלק כחלק מקומת כלל ישראל, איזה קניין יש לכלל ישראל מהשבט הזה, ומה היא המעלה שמשאירה אותו בתוך הגבול ופנימה. דגל מחנה דן נקרא מאסף לכל המחנות, וזה מכוח הברכה המיוחדת של יעקב (בראשית מט, יח) "לישועתך קויתי השם". הקניין והמעלה של דן קשורים להוספת דברים אלו של יעקב בסוף ברכתו לבניו, זו היא הוספה השייכת ומצטרפת לברכת שבט דן. מה שבט דן נותן לכלל ישראל ונוטע בו, הוא הקניין של הציפייה לישועה. הוא אמנם ירוד ומרוחק, אבל קיים בו רצון כביר להיחלץ מזה, 'לישועתך קויתי ה'". זה מה שיעקב אבינו שתל בשבט דן, וזה מה שהם פועלים בכלל ישראל.

המיוחד של שבט דן הוא שדן לוקח את כל החושך והריחוק שלו והופך את זה לקיווי, זה אומר, הוא מצפה לצאת מזה. וזה מעלה שלא שייכת ביתר השבטים. אצלם מתקיים הפסוק (מיכה ז, ח) "כי אש בחשך ה' אור לי", ובדן נמצא העניין המיוחד של שאיפה לאור. חז"ל במדרש תהלים על הפסוק (תהלים פו, ג) "חנני ה' כי אליך אקרא כל היום", "וכי איפשר לו לאדם להתפלל כל היום אלא העולם הזה שהוא יום לאומות העולם ולילה לישראל הוי 'חנני ה' כי אליך אקרא כל היום". ההבדל בין ישראל לעמים הוא באותו המצב שהאומות קוראים לו יום ואנו קוראים לו חושך, המצב הזה הוא היסוד של הציפייה לישועה. וזה מה שמבדיל את שבט דן מעובדי עבודה זרה, תפיסת היותו שרוי בחושך. המיוחד בשבט דן הוא העובדה שהם יודעים שהם בחושך, במצב עלוב של כמעט יאוש ובלי אפשרויות, כאן בדיוק נמצאת נקודת הגבול בין כלל ישראל לבין אומות העולם. זאת ברכת יעקב לשבט דן: "לישועתך קויתי השם". דהיינו כל מי שנמצא במצב שעבורו הוא לילה, העובדה הזאת היא סיבה לצפות ליום. זאת הברכה שחלה על כלל ישראל דרך שבט דן, מכוח הירוד שבשבטים שרוצה ומתכוון להגיע לאור. (מעלתו של שבט דן היא הידיעה להתעלות מתוך הקושי, יעקב אמר בשעת מכירת יוסף (ישעיהו מ, כז), "נסתרה דרכי מהשם", אני מרגיש רחוק מהקב"ה, לא מכין את דרכי הקב"ה. עונה לו הקב"ה (בראשית רבה פה, א) "רבי שמואל בר נחמן פתח (ירמיה כט, יא) "כי אנכי ידעתי את המחשבות", שבטים היו עסוקין במכירתו של יוסף, ויוסף היה עסוק בשקו ובתעניתו, ראובן היה עסוק בשקו ובתעניתו, ויעקב היה עסוק בשקו ובתעניתו, ויהודה היה עסוק ליקח לו אשה, והקב"ה היה עוסק בורא אורו של מלך המשיח". דווקא בשעה שנראה שהזרע נרקב - ביתו של יעקב שנלחם בשכם, נחלש - דווקא אז העץ מתחיל לצמוח, הקב"ה מכין את הדרך לגאולה השלימה. וכך בשמשון, דווקא בשעה שהיה בתוך השפל, עוורו את עיניו, הצליח לנקום בפלישתים יותר ממה שהרג בחייו. הרג שלושת אלפיי סרני פלישתים.

נתבונן כיצד עשה זאת, ביקש מהקב"ה מתנה, בשכרו לעולם הבא של עקירת עינו, ינקום בפלישתים, יוכל לקדש שם שמים. לא ביקש בשכרו מתנה לעצמו, ביקש לקדש שם שמים! ידוע שבויילנא הייתה שנה שלא היו אתרוגים, אמרו לגר"א מוילנא שיש אדם המסכים לתת לו אתרוג בתנאי ששכר המצווה לבעל האתרוג. אמר הגר"א, אדרבה ואדרבה, כעת אקיים את מצוות אתרוג רק כי כך ציווה ה' בלא לקבל שכר! כמה שכר יש למצווה הנעשית ללא קבלת שכר, רק כדי לקיים רצונו יתברך, רק כדי לקדש את שמו יתברך.

מדייק רבי חיים שמואלביץ (שיחות מוסר, עז): "כתוב (שופטים טז, כח) "ויקרא שמשון אל ה' ויאמר ה' אלוקים זכרני נא וחזקני נא אך הפעם הזה האלוקים ואנקמה נקם אחת משתי עיני מפלשתים", ופירש רש"י: "זכרני נא", זכור כי שנה ששפתי את ישראל ולא אמרתי לאחד מהם העבר לי מקל זה ממקום למקום". נקם אחת משתי עיני, ושכר עין השנית הנח לי לעולם הבא וכאן פרע לי שכר אחת מהן". עד כאן לשונו. בנקמה זו המית פלישתים רבים יותר מאשר המית בחייו, וכל זה השיג בזכות שלא ביקש מעולם לאחד מישראל "העבר לי מקל ממקום למקום", ואילו היה עושה כן אפילו פעם אחת, לא הייתה לו זכות לבקש את נקמת עינו, שכבר אכל שכרו, וכידוע בשם הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל כי העולם הזה הינו "בית מלון" יקר, וכל הנאה בו "מחירה" רב מאוד בעולם הבא".

“דן גור אריה”

והנה בברכה של משה נאמר (דברים לג, כב) “ולדן אמר דן גור אריה יזנק מן הבשן”, והרי גם על יהודה נאמר (בראשית מט, ט) “גור אריה יהודה”, ומה ההבדל ביניהם? אלא שיהודה הוא גור אריה מעיקרו וכפשוטו, “כרע רבץ כאריה וכלביא מי יקימנו מה שאין כן דן, שהוא גור אריה מכח שהוא היה לפני כן ‘דן’, הכוח הזה ניתן לו מעצמו. זה מה שרש”י (דברים לג, כב) מביא מחז”ל: “דבר אחר מה זינוק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות, כך שבטו של דן נטלו חלק בשני מקומות”. כלומר מה שקיבל נחלה בשני מקומות איננה עובדה צדדית, אלא שייך לעיקר מהותו של השבט. מה הביטוי של ‘זנוק’ בא ללמדנו, ומה הרבותא בזה שהוא נוחל נחלה בשני מקומות? אלא מתכוונים להגיד פה שהוא נמצא במקום אחד, אבל שואף למקום אחר, לא טוב לו במקום שהוא נמצא, דן מלכתחילה לא נמצא במקום שבו הוא נמצא. המשמעות של ‘זנוק’ היא קפיצה בכוח גדול, אבל לא ללכת למקום מסוים, אלא להסתלק מאיפה שהוא נמצא (העברית הקלוקלת של היום, משתמשת אחרת במושגים. אמנם כאן בצד מסוים זה יכול אפילו להתאים). שורש המילה היא ז”ן, שזה שורש של סטייה מהדרך, כמו (במדבר טו, לט) “אשר אתם זנים אחריהם”. זה הכוח המיוחד שיש לדן, שהעובדה שהוא נמצא פה היא סיבה שבכוח גדול יעבור למקום אחר, הוא לא נכנע למצב הנמוך שבו הוא נמצא אלא עושה הכל לצאת ממנו.

נמצא שברכת משה רבינו וברכת יעקב אבינו חד הן. “גור אריה יזנק מן הבשן”, הוא מה שיעקב אמר בלשונו “לישועתך קייתי השם”, וכל החלק החשוך, הירוד והמרוחק של שבט דן, אצלו הוא הסיבה ל‘זינוק’, שהוא יהיה השואף והמקווה הגדול ביותר. זה שרוצה לחזור יותר מכולם, משום שהוא רחוק יותר מכולם, הריחוק שלו הביא אותו להיות המקווה הגדול ביותר. והרי למדנו שצד צפון הצד שבו שבט דן חונה, נקרא כך משום שהוא צפון ומכוסה, שמשם החושך בא לעולם, להיפך מדרום, שם החמה דרה ברומו של רקיע. אצל דן הצפון שכולו חושך מביא אותו להיות גם בדרום שכולו אור. זאת הנקודה העיקרית שבשבט, וזאת הברכה שיעקב אבינו בירך אותו.

הכוח להתעלות מתוך הקושי

נוסיף בזה עוד נקודה אחת. הכוח בכלל ישראל להתגבר על שטנו של עשו נמצא ביוסף... לזה צריך את אלה שנמשלו כאריה, יהודה ודן, את הצירוף של שני הכוחות האלה. זאת השותפות השנייה שבין יהודה ודן, מלבד השותפות הראשונה שבין יהודה ודן בהקמת המשכן. יהודה עניינו הכוח לגלות את העומק מתוך ההעלם, זהו (משלי כ, ה) “מים עמקים עצה בלב איש ואיש תבונה ידלגה”. הכוח של דן הוא במה שנושא בתוכו את המצב ההפוך, הוא אמנם הירוד שבשבטים אלא שממנו השורש, היתד והפינה למה שנקרא ‘ציפייה לישועה’, הרצון להיחלץ ולצאת משם. קיים כוח מיוחד בכלל ישראל שבורא העולם נתן לנו, שלא יידח ממנו נידח, ומכל מצב אפילו הירוד ביותר, יש תמיד דגל אחד בכלל ישראל, הירוד עד למקום הנמוך ביותר, כדי לאסוף משם את כל הנפליים והנידחים, את כל אלו שנמצאים בחושך. דגל מחנה דן קולט אותו, הוא אוסף את הכל. יהודה נושא את כל אותיות שם הוי”ה ברוך הוא, שכולו על שמו של הקב”ה (יהודה מעלה את הנמצאים במקום הנמוך ביותר, אומר המדרש (בראשית רבה ג, י), “אמר רבי יצחק (תהלים פט, כט) “מצאתי דוד עבדי”, היכן מצאתי אותו בסודם”. מתוך עומק הטומאה, ממאוב, שנולדה מאביה, משם מגיע מלך המשיח. מצרף את כל הקדושה שבתוך הטומאה), ואילו אצל דן הגילוי של שם הוי”ה הוא ב“לישועתך קייתי השם”, שם מתגלה שם הוייה על ידי דן בדווקא (בתוספות בניטין (דף נה:): מביא “בסוף פרק קמא דסוטה (דף יג.) דאמר חושים בן דן שקל קולפא ומחיה ארישיה דעשו (לקח מקל והכה על ראשו של עשו) נתרו עיניה ונפלו אכרעיה דיעקב (נשרו עינו ונפלו על רגלי יעקב) שמא לא מת באותה הכאה עד שעמד עליו יהודה והרגו”. הרי לנו גם בהריגת עשו, הצטרפו דן ויהודה יחדיו).

כי הנה אחד מהגדולים מלפני יותר ממאתים שנה העיר הערה נפלאה. בסוף פרשת וישב כתוב על יוסף (בראשית לט, כג) “אין שר בית הסהר ראה את כל מאומה בידו באשר ה’ אתו ואשר הוא עשה ה’ מצליח”, שם כתוב שם הוי”ה ברוך הוא, ומכאן ועד פרשת ויחי שכתוב “לישועתך קייתי השם” לא מוזכר שם הוי”ה ברוך הוא. אלו הן שתי פרשות וחצי היחידות בכל התורה ששמו של הקב”ה לא מוזכר. והרי מתי ששמו של משה לא מוזכר, ורק בפרשה אחת, יש עסק שלם בחז”ל, וכאן שתי פרשות

וחצי ששמו של הבורא לא מוזכר, זה מבהיל. אלא פירוש הדבר הוא, שכל הפרשות הללו מדברות ב'מעשה אבות סימן לבנים' של התגברות גלות מצרים עד הגאולה העתידה כמו שכתוב ברמב"ן בתחילת ויחי (בראשית מז, כח), שהחזרה של גופו המת של יעקב אבינו לארץ זה המעשה אבות סימן לבנים של "והביאו בניכם מכל העמים מנחה להשם" (ע"פ ישעיה סו, כ), אבל עד אז זה שייך לענין הגלויות. גלות מצרים מתחילה במכירת יוסף ולכן נעלם שם שמים, משום שכאן התחילו החושך והגלות. ומאז הגילוי של שם הוי"ה ב"ה אינו אלא אצל שבט דן, במה שכתוב "לישועתך קויתי השם". ללמדנו ששבט דן הוא זה שמאיר מתוך החושך. במצב של הגלות, האופן היחידי להשתייך לאותה הארה של שם הוי"ה הוא רק על ידי "לישועתך קויתי", לקחת את החושך עצמו ומכוחו לצפות באמת לישועה. בענין זה מביא רבנו יונה (שערי תשובה ב, ה) מדברי חז"ל וזה לשונו: "ויש על הבוטח בשם להוחיל במעוף צוקתו, כי יהיה החושך סבת האורה, כמו שכתוב (מיכה ז, ח): "אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי כי אשב בחשך ה' אור לי", ואמרו רבותינו ז"ל (מדרש תהלים, כב): אלמלא נפלתי לא קמתי, אלמלא ישבתי חושך לא היה אור לי".

"אסירי התקווה"

יש ביטוי מבהיל המוזכר בחז"ל ובהרבה פיוטים שנפלא מאד להתבונן בו, שכלל ישראל נקראים 'אסירי התקווה', וכמו שכתוב (זכריה ט, ב) "שובו לבצרון אסירי התקווה". מה פשר המשפט הזה? אלא הכוונה היא שאנו כפותים וכפויים אצל התקווה, אנחנו מוכרחים לקוות, ואם חלילה נאבד את זה, אז באמת איבדנו הכל. הדרגה שאפשר לרדת, זה עד הירוד שבשבטים, אבל הירידה הזאת מחייבת, "לישועתך קויתי השם", ציפיה לישועה. הכוח הזה, זאת הברכה שיעקב אבינו נתן לשבט דן, הוא הכלי לברכה הנפלאה והנוראה הזאת 'לישועתך קויתי השם', זה דבר שנמצא במהות של כלל ישראל.

כשם שאין אף אחד מכלל ישראל שיכול לצאת החוצה, "זאת התורה לא יצא ממנה האדם מזרע ישראל", ושום כוח שבעולם לא יוכל להוציא את האדם מישראל, כמה שיהיה כעובד כוכבים ומזלות, שקבלת התורה עצמה ושם ישראל לא ניתן להתנתק. כשם שאי אפשר לנתק את זה כך אי אפשר לנתק מהאדם מישראל את ה"לישועתך קויתי השם", זה נקרא "אסירי התקווה". הכוח הזה נמצא מוחזק דווקא על ידי הירוד שבשבטים, דווקא הוא יזנק מן הבשן, ומפני שהוא 'דן' לכן הוא 'גור אריה'. כאן נמצא קו הגבול שבין מי שהוא בתוך כלל ישראל, עם כל זה שנקראים עובדי עבודה זרה והירוד שבשבטים וחושך ועוד שמות גנאי, אבל הברכה היא "לישועתך קויתי השם", שלעולם הם רוצים לצאת מהמצב הזה, מקווים לאור, לחדש ימינו כקדם. זאת המעלה הבאה מתוך החיסרון, ומהענין הזה אנו לא יכולים להתנתק, אנו אסירי התקווה.

אנו חייבים להבין שאנו בגלות, מי שאינו מבין שהוא בגלות, אין לו אפשרות להגאל, בגזירת הגלות אומר הפסוק (בראשית טו, יג) "ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדו וענו אותם ארבע מאות שנה". אומר במדרש (בראשית רבה מד, יח). "ויאמר לאברם ידוע תדע", ידוע שאני מפוזר, תדע, שאני מכנסן. ידוע, שאני ממשכנן, תדע, שאני פורקן. ידוע, שאני משעבדן, תדע, שאני גואלן". כשתדע שיש גלות, תבין שצריך להגאל, כך תזכה לגאולה.

ציפית לישועה

לכך הציפיה לישועה היא הדרך לביאת המשיח. מבאר רבי משה שפירא (רעה אמונה, לה):

הגמרא בשבת (דף לא.) "אמר רבא בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה, קבעת עיתים לתורה, עסקת בפריה ורביה, ציפית לישועה, פלפלת בחכמה, הבנת דבר מתוך דבר". ודאי שהדין בשמים כולל את כל מעשי האדם ולא רק שאלות אלו, אלא שמקודם לדין הכללי יש לקבוע איזה סוג אדם הוא העומד לדין, כיון שערך כל מצוותיו משתנה לפי מהותו, השאלות האלו שהם תחילת הדין באות לקבוע את מהותו הכללית של האדם (על פי מהר"ל נצח ישראל, כט).

והשאלה ציפית לישועה נחשבת לדבר כללי בעיקר שלימות האדם מכיון שלפי תקוותו וציפיותיו נקבע עולמו ומסגרת חייו, ובהתאם לכך כוח השפעת מצוותיו, לא יתכן לתת לאדם שכר מעולם שלא שייך אליו, לפיכך קודם מתן שכר העולם הבא

מבררים עד כמה הוא מסוגל לשפיע זה. אחד מהדברים הקובעים את מסגרת קיומו של האדם היא מידת הציפייה שלו, אדם המרגיש חוסר ותשוקה לעולם מתוקן ואינו מסתפק בנוחות של חיי העולם הזה, הרי הוא שייך לחיי העולם הבא, ושם מקומו. כלשון חז"ל (ברכות דף ד:): 'איזהו בן עולם הבא' כלומר שהוא שייך לשם. כלשון חז"ל (מגילה דף יט.) "בן עיר ובן כרך".

הגאולה לפי התשוקה והציפייה

אך מי שאין בקרבו תביעה לגילוי האמת, ואינו משתוקק לשלימות, אין לו כלים מספיקים לקבל את החיים בעולם האמת, ולכן רק עד כמה שציפה האדם לישועה יכול לקבל את שכר העולם הבא [ככתוב על זה (רמב"ם תשובה ח, יג, מישעיהו סד, ג) "עין לא ראתה אלוקים זולתך, יעשה למחכה לן]. דוד בספר תהילים (סג, ב) אומר "צמאה לך נפשי בארץ ציה ועייף בלי מים - כן בקודש חזיתך לראות עוזך וכבודך". הרי הוא משווה את הציפייה לקב"ה, לארץ יבשה הצמאה למים. ואומר כי התוצאה מציפייה זו היא - "כן בקודש חזיתך". לפי מדת הצמאון והתשוקה, כך יקבל האדם את הקשר עם הקב"ה; בתפילה נאמר (תהילים לג, כב) "יהי חסדך ה' עלינו - כאשר יחלנו לך", הבקשה היא שנקבל כפי התוחלת, יותר ממה שיחלנו אין מקום אפילו לבקש, שהרי אין לנו כלים לבקש זאת. [כמו שנאמר (תהילים פא, יא) "הרחב פיך ואמלאהו"] הכלים של האדם גדלים רק על ידי הציפייה שלו לישועה.

ולכך לעניין שכר עולם הבא, מבררים תחילה "ציפית לישועה"? שכן רק עד כמה שהוא חפץ ורואה לראות מלכותו יתברר, עד כמה שחסרה לו שהמציאות האמיתית תתגלה, תהיה לו שייכות אליה בעתיד. ואילו אדם שטוב לו בעולם הזה יכול לקבל את שכרו רק מכאן, שהרי אינו כלי לדבר נעלה יותר. יש הבדל תהומי בצורת האדם בין מי שמצפה לישועה לבין מי שאינו מצפה, אדם שאינו מצפה לישועה יכול לעשות כל הטוב שבעולם, אבל היקף המציאות שלו, הוא כפי המציאות שהוא חי בה, ומקווה אליה, אין הוא יכול לראות מעבר לזה, וכיון שהוא רואה בעולם עתה את מסגרת החיים הטובה ביותר עבורו, גם זה גבול כוח מצוותיו ושכרו, ואין לו מקום בקיום נעלה יותר. באותו אופן יש להבין את השכר שמבטיח הפסוק (ישעיהו ל, יח) למצפים לביאת המשיח - "אשרי כל חוכי לו", אלו שמחכים לישועה, הם שמביאים אותה, וכשתגיע הגאולה הם יהיו בעליה, וזה יהיה הקיום האמיתי שלהם (רבים רואים את הגאולה כתוספת לחיים. וחושבים שאם תבוא הגאולה יסדרו כמה דברים. ומאידך אם רק פלוני יפסיק לרדוף אותי, או שאקבל העלאה במשכורת, גם יהיה טוב. חסר לנו ההבנה מהי גאולה. על כך אנו אבליים. כי אחר שנבין מה חסר לנו, נתאבל כראוי על החסר. כך אנו אומרים בברכות הפטרה 'רחם על ציון כי היא בית חיינו' - אם נבין שבית המקדש הוא בית חיינו, נתאבל כאילו מתו מוטל בפניו. נבין שבית המקדש הוא החיים. צריך לצפות לישועה, לכל הפחות כאדם המחכה לדודו שיגיע מאמריקה ויקנה לו בית חדש...)

היחס למציאות שלנו היום

כדי לצפות באמת לישועה, אנו צריכים לדעת ולקבוע במחשבות לבנו, את היחס הנכון למציאות שלנו היום. אנו חיים במצב הנוגד את החיים הנכונים בכל ענייניהם. האדם לא אדם, החברה לא חברה, האמת לא אמת, ההנאות לא הנאות, שום דבר בכלל היקף המציאות לא קיים בצורתו הנכונה. על כך אמרו (סוטה דף מט.) "מיום שחרב בית המקדש... בכל יום ויום מרובה קללתו משל חברו"... אם נתבונן בצורת אדם כמו שהיא נראית היום, נמצא כי זה הדבר המסכן ביותר שיתכן בעולם. כדי להמחיש את הדבר נצייר מוסד המיועד לנכים כמעט מאה אחוז. כל האפשרות של בני אדם השוכבים שם היא רק להזיז את העיניים (מפוי שמעתי בנוסח אחר, יכולים לראות בעין אך לא להזיזה). אדם המגיע שלם באיבריו וראה אנשים במצב כזה, בודאי יאמר כי טוב מוות מחיים כאלו.

אם נשווה את מצבינו עתה בגלות, ביחס לאדם האמיתי הרי שאנחנו פחות מזה. שהרי אנו גם עוורים וגם חרשים וגם אלמים, ביחס לצורת האדם האמיתית. האדם הרי נברא כדי לראות הכול, מסוף העולם ועד סופו (נדה דף ל:). כדי לשמוע הכול - "שיחת מלאכי השרת, שיחת שדים, ושיחת דקלים" (סוכה דף כח.) (עלינו להתבונן במצבנו אנו בגלות: המרחק בינינו לנבואה הוא עצום, הרמב"ם (יסודי התורה ז) מאריך רבות בתיאור דרגת נביא, וזוהי דרגתם של עם ישראל במשך כאלף ומאתיים שנה עד תחילת בניין הבית השני בהם למדו תורה כנתינתה מסיני. דהנה הגר"א רחוק מרחק רב ממושגיניו. אמר עליו תלמידו הגר"ח מוולאז'ין שהוא כהרשב"א ואולי כהרמב"ן. החתם סופר התבטל

כלפי הרמב"ם. והרמב"ם כלפי רש"י. הראשונים כולם ביטלו דעתם בפני הגאונים רב סעדיה גאון ורב האי גאון. בראשונים נמצא רבות הלשון על דברי הגאונים "אם קבלה היא נקבל". הגאונים התבטלו בפני רבנן סבוראי, שהתבטלו אף הם בפני י"ב דורות האמוראים שקדמו להם. האמוראים אמרו על הדור שקדם להם (שבת דף קיב:): 'אם ראשונים בני מלאכים, אנו בני אנשים. ואם ראשונים בני אנשים, אנו כחמורים, ולא כחמורו של רבי חנינא בן דוסא ושל רבי פנחס בן יאיר, אלא כשאר חמורים'. מה נאמר אנו שירדנו וירדנו בדרגתנו. היו תנאים, היו אמוראים, היו גאונים, היו ראשונים, היו אחרונים, וכעת אנו דור שפל... לפני שלוש מאות שנה הרמח"ל כתב את המסילת ישרים כדי שידעו את הדרך להגיע לרוח הקודש. עד דורו היו בעלי רוח הקודש! והיכן אנו היום?! במצבנו היום, אדם שומע בקושי מה שצועקים לו בתוך אוזנו... הגענו בעולמנו העכשווי לכמעט סוף הניווט, והניווט הגדול ביותר כאשר אותו מתנוון כבר שכח איך היה צריך להיות, ואינו מצפה כלל לדבר אחר. זה כבר ממש סוף הדרך! כך אנחנו נראים, שכחנו לגמרי איך צריכה להיות צורת אדם!

כשהיה בית המקדש על מכונו, אדם היה מגיע לבית המקדש, רואה עשרה ניסים, חוזר לביתו עם התעלות והתרוממות ברמה אחרת. כמה יראת שמים התווספה לו בכל עליה לרגל. כשנבין את החסר, את "לישועתך קויתי השם", נזכה לגאולה השלימה במהרה בימינו אמן.